

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

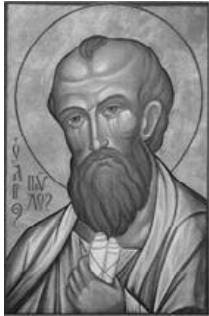
JAARGANG 56

NUMMER 1

JAN-FEB-MRT 2009

- 3** *Reisschets Oekraïne – Katja Tolstaja*
- 6** *Niet-islamitische minderheden in Irak – Attiya Tunc*
- 9** *Tolstoj en de Russische Orthodoxe Kerk – Dolf Bruinsma*
- 12** *Paulus' roeping Meditatie – Cor Sinnema*

Centrale portret van Paulus op zijn vita-icoon (door Geert Hüsstege).

- 15** *Russische sofiologie in Europese context – Josephien van Kessel*
- 17** *Oecumenische problemen in Oekraïne – Dolf Langerhuizen*
- 19** *Roemenië's Grieks-katholieken en de oecumene – Leo van Leijzen*
- 21** *In Memoriam patriarch Alexij – Wil van den Bercken*
- 22** *Korte berichten*
- 23** *Liturgieagenda*

In deze tijd van licht en donker zijn we alweer het Nieuwe Jaar ingegaan. Licht en donker schetst Katja Tolstaja ook van de Russisch-orthodoxe spiritualiteit, en wel in een verslag van (een deel van) haar reis door Oost-Europa. In Irak leven de christenen onder moeilijke omstandigheden. Attiya Tunc schetst haar visie op de politieke rechten van de Assyrische christenen aldaar. Lev Tolstoj had een gespannen relatie met de Orthodoxe traditie. Hij had zo zijn eigen opvattingen over wat christendom is: 'het evangelie volgens Tolstoj', zoals Dolf Bruinsma dit noemt in zijn artikel over de beroemde Russische graaf. Bij een fragment uit een vita-icoon mediteert Cor Sinnema over de roeping van Paulus, rondom wie thans het Paulusjaar wordt gevierd. Wat is wijs...? - op een congres in Rusland rondom de goddelijke Wijsheid wisten de deelnemers pas bij de eindborrel tot wat meer eensgezindheid te komen. Josephien van Kessel doet verslag. Een Oekraïense en Roemeense Grieks-katholiek vertelden onlangs beiden over de oecumene in hun landen. Dolf Langerhuizen en Leo van Leijzen tekenden hun visies op. Wil van den Bercken kijkt terug op het patriarchaat van de overleden Russisch-orthodoxe kerkleider Alexij II, de eerste patriarch sinds jaren die weer een kerk onafhankelijk van de staat leidde.

In dit eerste nummer van 2009 wenst de redactie u alle voorspoed toe en daarbij speciaal veel leesplezier met Pokrof.

Redactie Pokrof

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Wil van den Bercken, Paul Breninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel (waarnemend hoofdredacteur), Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen, Leo van Leijzen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel.
073-6136471, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl>.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €17,50, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 13 PSTB 0005679145 BIC: PSTBNL21) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch. Voor België: 001-3309231-55, Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24, 02300 Turnhout, tel. 014-413927. Opmaak: VANDARTEL, Amsterdam Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Honderdtweëntwintig jaar later

Een reisschets

De ervaring van de traditionele vormen van religiositeit in de Oost-Europese landen, waar de opbouw van het communisme en atheïsme tot een fiasco leidde, is een algemeen bekend gegeven. Sinds jaren wilde Katja Tolstaja, Nederlands theologe van Russische komaf, de mate daarvan met eigen ogen meten. Een autoreis leek hiervoor de beste manier. Ze ontmoette er kleurig en grijs, donker en licht. Van enkele opmerkelijke impressies doet ze verslag.

Vergezeld van mijn man, dochter en hond ben ik in oktober 2008 vier weken lang op veldonderzoek geweest. Achtduizend kilometer hebben we afgelegd over de hobbelige wegen van twaalf voormalige Oostbloklanden. Overal zagen we nieuwe en gerestaureerde kerken, kloosters en moskeeën. Vooral in de kleinere steden en dorpen vielen ze erg op te midden van vreugdeloosheid en grauwhed. Het lijkt alsof mensen de desinteresse voor hun eigen woonomgeving

Uitzicht op de Lavra van de H. Moeder Gods Ontslapen (Maria-Hemelvaart) in Svjatogorsk, Oekraïne (foto: V. Tolstoj).

compenseren met de bouw van schitterende kerken en moskeeën.

Paradijs op aarde

Een van de specifieke doelen van onze reis was het nieuwste Oekraïense hoofdklooster, het H. Maria-Hemelvaart Hoofdklooster van Svjatogorsk (Svjato-Oespenskaja Svjatogorskaja Lavra). Het Svjatogorsk-klooster is na de *perestrojka* in 1992 heropend en verkreeg in 2004 de status van een Lavra (een eretitel voor enkele bijzonder belangrijke Orthodoxe mannenkloosters), zodat er, samen met die van Kiev en Potsjajev, nu drie Lavra's in Oekraïne zijn. Alle drie vallen ze onder de jurisdictie van de Orthodoxe Kerk van het patriarchaat Moskou.

Het Svjatogorsk-kloostercomplex telt dertig monumenten uit de 17^e tot de 19^e eeuw en ligt op de krijtheuvels van de rechteroever van de rivier de Noord-Donets. Ooit heeft Katharina II deze omgeving 'het paradijs op aarde' genoemd.

| Kaart van Oekraïne.

Net als in het Kiev-Hoofdklooster (*Kievo-Petsjerskaja Lavra*) woonden ook hier de monniken oorspronkelijk in grotten. De grotten in de Heilige Berg (*Svjataja gora*) waren er al zeker sinds de 17^e eeuw. Een legende vertelt dat de grotten ooit voor een ondergrondse verbinding met het Kiev-klooster zorgden. Boven de grotten, op de bergtop staat de vrolijke Nikolaj-kerk. De witte kerk met haar groene koepels is ongetwijfeld een hoogtepunt van de Oekraïense barok (eind 17^e eeuw). Veel van de andere gebouwen uit de 19^e eeuw zijn classicistisch.

Wit en groen, de symbolische kleuren van *Pokrof* (Maria-Voorbede), zorgen voor een architectonische eenheid van de twee stijlen van dit kloosterensemble en voor een harmonie met de natuur. Het klooster wordt vanaf 1989 tot op heden prachtig gerestaureerd. Aan elk klein detail van de restauratie kun je aflezen dat men er niet op bezuinigt en met grote vakkennis te werk gaat. Alles ziet er hier nieuw, verzorgd en vrolijk uit.

Vrolijk en verzorgd is beslist niet de aangrenzende stad Slavjanogorsk die aan de overkant van de rivier op de lage linkerover ligt. Ooit een communistisch kuuroord is dit een stad met grijs-betonnen flatgebouwen, waarvan de balkonnetjes op het punt staan in elkaar te storten. De kuilen in de weg laten je na een regenbui bijna zwemmen in de modder.

“Een enorme man”

In de buurt is er nog een herinnering aan het communisme: bovenop een rots links van de H. Nikolaj-kerk staat sinds 1927 een betonnen monument: een beeld in kubistische stijl van Artjem (Sergejev, 1883-1921), een revolutionair en kameraad van Stalin. De bronnen zijn het oneens met elkaar over de afmetingen van het

standbeeld, variërend van 22 tot 27 meter. Artjem is in ieder geval gigantisch en oogt minstens zo hoog als de Nikolaj-kerk. Ook Artjem is een bedevaartsoord. Het was ons niet altijd duidelijk waar de pelgrims liever naartoe wilden. “Laten we eerst naar Artjem gaan en daarna naar de Lavra”, hoorden we mensen met elkaar overleggen. “Nee, we zijn al een keer bij Artjem geweest”. Of: “Naar Artjem is het nog steiler, laten we naar de Lavra gaan.”

Artjem is niet alleen een visuele en een museale uitdaging voor de Lavra. Beide zijn door een profetie aan elkaar gekoppeld. In de afgelopen twintig jaar werden er zeventien monniken van het Svjatogorsk-klooster heilig verklaard. Een van hen was een ziener (*prozorlivets*), priestermonnik Isaakij (1825-1903). Toen de aartsbisschop serieus overwoog een kerk te bouwen op de rots waar Artjem nu staat, werd er door de monniken besloten om eerst de zegen van Isaakij te vragen. Isaakij bedekte daarop zijn ogen met zijn hand, keek naar de rots en antwoordde: “Nee! Daar is geen plaats! Daar staat een enorme man!” Noch het Svjatogorsk-paterikon (boek met beschrijvingen van de levens der Vaders, de monniken, van Svjatogorsk, red.), noch de medewerkers van het Lavra-museum lijken vragen te stellen naar aanleiding van deze overlevering. Het verhaal wordt met instemming verteld, met als ondertoon: ‘Het moest zo zijn’.

Kozakkenwachters

We zijn twee keer in Svjatogorsk geweest, waar twee winkels met kerklectuur waren. Deze waren voor mij tijdens onze reis minstens zo interessant als de heilige plekken zelf. De eerste keer had ik een paar boeken gekocht die ik achteraf graag wilde ruilen. Toen we de tweede keer naar het klooster gingen, bleken de kuilen in de wegen er nog steeds te zitten. We kwamen om kwart voor vijf aan bij de eerste winkel, drie uur later dan gedacht. De openingstijden naast de ingang vermeldden dat de winkel tot 17.00 uur geopend was, wat dus betekende dat wij nog een kwartier hadden. De ingang werd bewaakt door een kozak, een jongeman van rond de twintig. De kozakken dienen in de Svjatogorsk-Lavra als wachters. Dit hoort bij de opleving van de religiositeit. “Doneer aan het klooster!” bevelen ze de pelgrims bij de ingang. Geschrokken van hun lage bassen beseffen de pelgrims niet dat een kerkdonatie een vrijwillige zaak is en betalen ze gul als ware het een toegangskaartje. Onze jonge kozak bleek somber en streng te

zijn. “Nee, we zijn gesloten, jullie mogen niet meer naar binnen”, zei hij zonder naar ons te kijken. En op al onze argumenten dat volgens de openingstijden de winkel nog een kwartier open was; dat wij speciaal uit het verre Nederland waren gekomen om de winkel te bezoeken en dat wij die dag weer moesten vertrekken, antwoordde hij onvermurwbaar: “Dat is jullie probleem, de monniken willen niet dat er na kwart voor vijf nog mensen worden binnengelaten.”

De monniken

En zo renden wij naar de tweede winkel, in de hoop dat de monniken daar wat flexibeler met hun werktijden omgingen. De winkel was open. De ruimte van ongeveer honderd vierkante meter met hoog uitgesneden ramen was vol met pelgrims die nog een icoon, een boek of een kruisje hoopten te kopen. Een minuut nadat we binnen waren gekomen, ging het licht uit. “Oh,” hoorde ik mijn dochter zeggen, “is de elektriciteit uitgevallen?”. Het klonk alsof de monnik achter de balie haar een antwoord gaf: “En als jullie nu niet wegwezen, doe ik de luiken ook dicht!” Daarop begonnen de mensen gehoorzaam de winkel uit te stromen. Misschien was het perspectief om in de volledige duisternis opgesloten te worden niet zo prettig. Ik bleef, vastberaden om mijn boeken te ruilen. Uit mijn

ooghoek zag ik dat mijn man en dochter, als enigen, ook waren gebleven. Beleefd wendde ik mij tot de dikke monnik met bril achter de balie met het verzoek mijn twee boeken nog even snel om te ruilen. “Ik denk dat het voor u beter zal zijn als u vertrekt,” zei de dikke monnik, “anders zal het u nog lang bezuren.” “Maar *batjoesjka* (vadertje), wat bedoelt u daarmee?” vroeg ik verbaasd. “Nou, er gebeuren allerlei dingen met mensen die niet naar ons luisteren, en dan herinneren ze zich ons nog lang.” “Maar *batjoesjka*, welke dingen?” “Nou...,” en hij maakte een schouderbeweging die mij duidelijk moest maken dat hij al genoeg had uitgelegd, “wanneer mensen niet weggaan als wij het vragen, worden wij grof.” “Maar *batjoesjka*, hoe kunt u nou grof worden, u bent toch een monnik?”, vroeg ik. Daarop volgde een pauze. “Toch, mevrouw, is het beter als u nu vertrekt,” sloot de dikke monnik ons gesprek af.

Honderdtweëntwintig jaar eerder

Het Svjatogorsk-klooster is door vele Russische schrijvers en dichters bezongen. Fjedor I. Tjoetsjev schreef er het gedicht ‘Svjatije Gori’ over (1862), Ivan Boenin wijdde er zijn gelijknamige verhaal aan (1895), de schrijver Vasilij I. Nemirovitsj-Dantsjenko heeft er memoires over geschreven (1886). Marina Tsvetajeva is er in 1915 geweest met haar vriendin, de dichteres Sofia Parnok, die er ook een gedicht over schreef. Het meeste trof mij de beschrijving in het verhaal ‘Rollend loogkruid (Een reisschets)’ van Anton P. Tsjechov (1887):

De novicen, jong en oud, bewogen onafgebroken, zonder uit te rusten en zonder hoop op aflossing. Overdag en ‘s avonds laat maakten ze aldoor de indruk mensen te zijn die zich ergens heen moeten haasten en door iets verontrust waren, hun gezichten, ongeacht de uiterste vermoeidheid, waren altijd fris en vriendelijk, hun stemmen minzaam, de bewegingen snel... (...) Ze moesten rennen, dragen, onophoudelijk spreken, maar ze moesten bovenal vriendelijk en tactvol blijven (...).¹

Katja Tolstaja

Dr. Katja Tolstaja verricht momenteel twee onderzoeken aan de VU: naar de Oosterse Orthodoxie én naar de theologie van Karl Barth. Sinds zomer 2008 is zij lid van de Pokrofredactie.

Het betonnen beeld in kubistische stijl uit 1927 van Artjem (1883-1921), een kameraad van Stalin, en het monument van de Moeder Gods van Svjatogorsk. (Foto: V. Tolstoj)

¹ Tsjechov A.P., De volledige verzamelde werken in 30 delen (Russisch), dl. 1, Moskou: Naoeka 1976, p 253.

De politieke rechten van niet-Islamitische minderheden In Irak

Assyrische kinderen in Nineveh, Noord-Irak.
(Foto: A. Tunc)

Attiya Tunc is adviseur van de Stichting Assyrië Nederland, die zich inzet voor de nationale en politieke rechten van de Chaldo-Assyriërs wereldwijd. Voorjaar 2008 bracht zij een van haar bezoeken aan Noord-Irak. Tijdens de conferentie 'Problemen en uitdagingen voor christelijke minderheden in Irak' (Den Haag, 5 december) ontvouwde zij haar visie op de politieke en humanitaire situatie.

Het is niet de eerste keer dat een land dat thans tot de Europese Unie behoort, in aanraking komt met de Chaldo-Assyriërs in Irak. Tussen 1920 en 1930 hebben de Britten de Assyriërs in Noord-Irak, dit christelijke volk, een eigen staat toegezegd. Zij aan zij hebben de Chaldo-Assyriërs samen met de Britten in Noord-Irak gevochten. Toen de Britten Irak verlieten rond 1933, zijn in augustus 1933 meer dan 30.000 Assyriërs gevlucht, verdreven en vermoord door de Koerden en Arabieren te Simile in Noord-Irak. Daarom herdenken de Assyriërs in Nederland en in de hele wereld deze genocide elk jaar op 7 augustus.

'Non-ruling'

Op basis van mijn ervaringen tijdens bezoeken

in de afgelopen vijf jaar (2003-2008) aan Baghdad, Mosul, Kirkuk, Arbil en de provincie Nineveh, verwoord ik de wensen van de niet-islamitische groepen daar. Of misschien beter gezegd: van de 'non-ruling' groepen, zij die geen bestuursmacht hebben.

Het gaat om groepen die door de Iraakse officiële organisaties erkend worden: de Shabaks, Mandeeërs, Chaldo-Assyriërs, Yezidi's en Turkmene, benamingen zoals die in de grondwet van Irak staan. Bovenvermelde groepen hebben bijna geen macht: ze zitten niet in besturen, hebben geen eigen politiemacht noch middelen om hun eigen toekomst vorm te geven. De Chaldo-Assyriërs zijn christenen, en de Mandeeërs, hoewel geen christen, hebben niettemin een geloof dat raakvlakken met de christelijke traditie heeft. De andere groepen belijden weer andere vormen van geloof. De grootste christelijke minderheidsgroep wordt gevormd door de Assyriërs. Binnen deze groep zijn verschillende kerkelijke stromingen: de Katholieke Kerk (Chaldeeuwse kerk), Assyrisch-Apostolische Kerk, Syrisch-orthodoxe Kerk, maar ook andere kerken. Deze minderheidsgroep als geheel wordt door de *Assyrian Democratic Movement* in Irak vertegenwoordigd in het parlement. De etniciteit, de cultuur, het geloof en de taal van de Chaldo-Assyriërs, zoals erkend in Irak, zijn het-

zelfde. De Chaldo-Assyriërs zijn ook Iraks oudste bewoners.

Wij gebruiken bewust geen namen van kerken, die een grote diversiteit kennen, omdat het hierdoor net lijkt of het om verschillende bevolkingsgroepen gaat. Zouden wij in Nederland niet gewoon spreken van Nederlanders, maar spreken van religieuze stromingen, dan zouden wij spreken, over 'katholieken', 'protestanten', 'evangelischen', et cetera in plaats van over 16.000.000 Nederlanders. Mijn verzoek is niet meer van kerkstromingen te spreken, maar van één volk: 'Chaldo-Assyriërs' geheten, zoals in 2003 in Bagdad besloten door dit volk zelf. Sinds de val van Saddam (2003) wordt er genocide gepleegd op de christelijke minderheden in Irak: kerkleiders worden vermoord, kerken vernietigd, rechten systematisch geschonden. Ook cultureel erfgoed wordt vernietigd. Denk bijvoorbeeld aan de vernietiging van Assyrische kleitabletten in het museum van Bagdad en aan de poging om historische namen van steden als Arbil en Nuhadra te veranderen.

Werkbezoek aan Assyrië

In april 2008 sprak ik meer dan 250 Assyrische ontheemden, afkomstig uit Bagdad, Basra en Kirkuk. Allemaal hadden zij een familielid verloren. Meer dan 800 mensen zijn vermoord vanwege hun niet-Koerdische of niet-Arabische etniciteit of hun niet-islamitische geloof. De heer Sanharib in Kara-qosh die ik sprak in een stad in de Ninivehvlakte, verwoordde hoe het leven voor Assyriërs in Irak is: "Assyriërs in Irak hebben drie keuzes: je wordt moslim, je wordt Arabier, of je wordt Koerd. Arabieren en Koerden vormen de twee islamitische groepen die de macht hebben. Zij hebben eigen milities, een eigen politie-apparaat en een eigen politieke agenda. De andere volken, die al eeuwen vóór de Koerden en Arabieren in Irak kwamen, worden letterlijk een kopje kleiner gemaakt." Sanharibs 32-jarige zoon is kortgeleden vermoord.

Niet vertrekken

Deze niet-Arabische en niet-Koerdische volken willen Irak niet verlaten. Hun massale vlucht naar de provincie Nineveh, de hoofdstad van hun vaderland Assyrië, is niet voor niets. Mevrouw Warda in de stad Al-Qosh, een Assyrische katholieke vrouw wier dochter werd verkracht en vervolgens vermoord, zei: "Één dictator is verdwenen en er komen er twee voor in de plaats. Eén Baath-partij ver-

dwijnt en er komen drie gelijksoortige partijen voor in de plaats. Er was één onderdrukker en nu zijn er twee, namelijk een Arabier en een Koerd. Beiden zijn islamitisch. Zij roepen steeds 'we houden van de christenen...'. Maar ondertussen... Tarek Aziz van de Baathpartij zit vast en de volgende wordt uit de kast getrokken, met de naam Sargis en lid van de Koerdische Democratische Partij." Zowel de voormalige Saddam-minister Aziz als het KDP-lid Sargis, minister van financiën in Noord-Irak, zijn christen.

De Assyrische christenen in Irak lijden onder de islamisering en koerdificatie van hun land, cultuur, taal en geschiedenis. Hoe vaak worden deze groepen niet "Koerdische christenen" of "Arabische christenen" genoemd. Als het gaat over de bewoners van Noord-Irak, hoor ik alle politici en media spreken van 'Koerden'... en niet van de 'moslims in Noord Irak'. Kortom, dan ineens een etnische benaming in plaats van een godsdienstige.

De minderheden zijn in veel opzichten geen minderheden: qua cultuur, geschiedenis, taal en gewoontes, maar ook wat betreft hun toekomstwensen, willen zij geen minderheden genoemd worden. Zoals de Koerden recht hebben op een universiteit in Arbil, onderwijs in de eigen taal, zo hebben ook de Chaldo-Assyrische christenen recht op een universiteit in Nineveh, recht op onderwijs in het Aramees, de oudste nog bestaande taal in Irak. Zoals de Koerden Newros (Koerdisch Nieuwjaar) vieren, zo willen christenen in Irak op 1 april hun culturele Nieuwjaar kunnen vieren.

Toekomst

Zonder steun vanuit Nederland en andere EU-landen zullen de niet-moslimgroepen uit Irak naar de EU vluchten. Zolang vanuit Nederland de niet-moslimgroepen niet worden gesteund in hun eis van bestaansrechten, zijn vele duizenden mensen genoodzaakt uit hun land weg te vluchten. Daarmee verdwijnt uit Irak een oud geloof en een eeuwenlang doorgegeven traditie, een van de oudste culturen van het Midden-Oosten.

De christenen in Irak willen de provincie Nineveh zelf besturen. Dit betekent dat zij via democratische verkiezingen hun eigen gemeenteraad, burgemeester, provinciale staten en gedeputeerde staten willen kiezen. Deze provincie zal dan, net als de noordelijke provincie, vertegenwoordigd zijn in het nationale parlement te Bagdad. Dat men het bestuur in eigen

handen zal hebben, betekent ook dat deze provincie dan beschermd wordt door een eigen christelijk politieapparaat. Er staan op dit moment duizenden mannen klaar om politieagent te worden, weet ik vanuit mijn informatie. Op grond van hun etniciteit of geloof worden zij echter uitgesloten van het politieapparaat. Dit is mogelijk doordat het politieapparaat volledig in handen is van de 'ruling' groepen.

De christenen in Irak zeggen met dit alles *niet* dat ze eigen autonomie willen. Wat ze wel zeggen is: 'Waar de Koerden en Arabieren recht op hebben, willen wij ook recht op hebben'. Het bestuur van Irak geschiedt nu voor een groot deel via de provincies van het land. De christenen eisen eigen bestuur in de provincie Nineveh. Voor een deel is dit ook geregeld in de Iraakse grondwet. Hierdoor kunnen de Koerden ook beschikken over een eigen provinciaal parlement, dus geen autonomie. In de grondwet wordt de mogelijkheid geboden dat daar waar een volk in de meerderheid is, zij hun eigen bestuur mogen vormen. Echter, de christenen worden stelselmatig in de uitvoering hiervan gedwarsboord, terwijl andere provincies al voor een deel op deze manier worden bestuurd.

Geminimaliseerd

Toen wij in april jongstleden in de provincie Nineveh waren, was het rustig in Mosul. Maar in september en oktober 2008 zijn meer dan 20.000 Assyriërs Mosul ontvlucht, nadat er

meer dan 16 mensen waren vermoord. Elk moment kunnen de machthebbers de provincie Nineveh aanvallen – dat hoeft geen verbazing te wekken. Wij staan hier vanuit Den Haag en misschien ook vanuit Brussel en Berlijn toe te kijken en wachten af.

President Talabani en premier Al Maliki van Irak hebben de

afgelopen maanden diverse keren ten opzichte van de media en de politieke leiders verklaard dat ze het voorstel waarin artikel 50 van de Iraakse grondwet wordt geminimaliseerd, zouden tegenhouden. Helaas is dit niet gebeurd. Een paar weken geleden koos de meerderheid van het Iraakse parlement ervoor de rechten van de 'non-ruling' groepen, zoals vastgelegd in artikel 50, niets meer te laten betekenen. De parlementariër van de Assyrische Democratische Beweging, Kanna, verwoordde het in de media als volgt: "Dit is het begin van het einde voor ons. Hiermee zeggen de Koerden en Arabieren tegen ons: «Je kunt nu gaan.»"

De democratie bestaat dus nog niet in Irak, niet in het zuiden noch in het noorden. De verkiezingen die een paar jaar geleden plaatsvonden (2005), zijn ondemocratisch verlopen. Voor de verkiezingen in Noord-Irak is dat door vele internationale organisaties (zoals the Independent Electoral Commission of Iraq [IECI]) bevestigd. Er zijn geen vrije media. Nog steeds worden in de Koerdische media de moorden en de discriminatie verzwegen. Geen krant in Irak schrijft iets over deze minderheden. Tot nu toe is er nog geen mensenrechtenorganisatie geweest, die klip en klaar schreef dat er in Irak een genocide gaande is. Ook hier in Europa worden zaken onbesproken gelaten. Tot op heden had geen enkele land in de EU het lef te zeggen: "De christenen in Irak hebben politieke bescherming nodig, zoals bevolkingsgroepen in Kosovo, Soedan of Congo"

Het vertrek van christenen uit Irak betekent het einde van een evenwicht, van diversiteit, van een intellectuele denkwijze *et cetera*. De vraag is niet of we een christelijk gebied moeten creëren, want dat gebied bestaat al eeuwen. De vraag is veeleer: Wil de EU dit gebied beschermen tegen de agressie en respectloze politiek die nu in Irak wordt bedreven? Wil de EU deze provincie beschermen, zodat hoogopgeleiden, ondernemers, Yezidi's, Mandeeërs, Assyriërs en Turkmene vrij kunnen leven, zodat vrouwen en andersdenkenden een plek krijgen in Irak? – de zaken waarvoor deze groepen pleiten. Als dit gebied bescherming wordt onthouden, dan worden de voorwaarden geschapen van een bloedbad als in 1933 en van het einde van het christendom in Irak.

Attiya Tunc

Een christelijke Assyrische vrouw toont de identiteitspapieren van haar vermoorde man.
(Foto: J. Klamer)

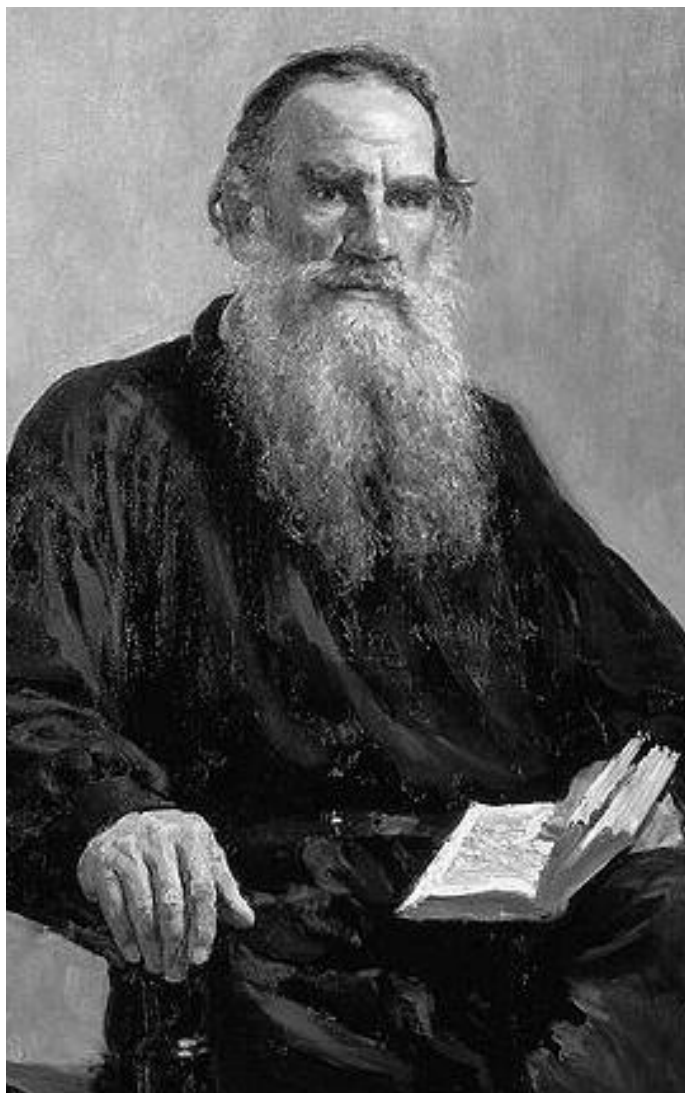

Een Anti-tsaar

Tolstoj en de Russische Orthodoxe Kerk

“Wat kan het mij schelen of Christus is verrezen! Is hij verrezen? Wel, God zij met hem! Wat mij wel kan schelen is erachter te komen wat ik moet doen, hoe ik moet leven!”

Deze woorden van Tolstoj tekende de jonge filoloog Ivakin voor ons op. Hij was huisonderwijzer van de kinderen van Tolstoj, en hij hielp hem ook bij het lezen van het Nieuwe Testament in het Grieks.

Portret van Tolstoj (1828-1910) uit 1887 door de beroemde Russische schilder I. Repin.

Een persoonlijk evangelie

De schrijver was bezig uit de vier evangeliën zijn persoonlijk evangelie samen te stellen. De gebeurtenissen schoof hij vanuit de vier bronnen in elkaar, tot ze een voor hem acceptabel chronologisch verhaal opleverden. Alles wat hij niet in de tekst vond thuishoren liet hij eruit, en

bij de keuze vertrouwde hij op zijn hart en intuïtie.

Het evangelie volgens Tolstoj begint met de passage naar Matteüs: “De geboorte van Jezus ging aldus: zijn moeder Maria was verloofd met Jozef. Maar voordat zij als man en vrouw gingen leven, bleek Maria zwanger. Jozef was een

goed mens en wilde haar niet verstoten (...). Dat de heilige Geest hierin een rol speelde wenste de schrijver niet te vermelden, evenals de twijfel van Jozef en de woorden die de engel in zijn droom sprak. Van de doop in de Jordaan (Markus en Johannes), en de boodschap van de engel aan Maria (Lucas) is bij Tolstoj helemaal geen sprake.

Tegen transcendentie

De transcendentie dimensie ontbreekt bij Tolstoj, zei de theoloog Florovskij. En dat is ook zo. Van Hemelvaart, Pinksteren en de voor-spraak van Maria moest Tolstoj niets hebben. Wonderen gebruiken om Christus' leer te bekrachtigen, is alsof je met een brandende kaars de zon beter wilt laten zien, schreef hij in zijn dagboek. Zowel de doop als de eucharistie vond hij absurd. De leer van de Drieëenheid leek hem van barbaarse oorsprong. "Dat God één is en drie kan op geen enkel idee berusten." Hij schoor het allemaal over één kam. Hij stelde zijn evangelie samen naar wat over Christus was opgeschreven. Wat de apostelen, kerkvaders en de concilies nog leerden, vond hij leugens, of op zijn best niet meer dan interpretaties.

Tolstoj begint met de tekst van Johannes, en deelt het verdere verhaal dan in twaalf hoofdstukken, volgens wat hij ziet als een logische opbouw van Christus' leer; hoofdstukken die dan weer overeenkomen met de twaalf regels waarin hij het Onze Vader verdeelt.

De 'vertaling' van de bijbelverzen is op zijn minst eigenzinnig te noemen. Zie de aanhef: "In den beginne was het ware begrip van het leven. Het begrip van het leven kwam in plaats van God. Het begrip is God."

Een leven in liefde

Elk hoofdstuk wordt voorafgegaan door een inleiding waarin hij de Schriftteksten nog weer eigenzinniger naar zijn hand zet. De Christus-leer van Tolstoj is in grote trekken uit de titels der hoofdstukken af te leiden. Christus is niet de zoon van God, en dan zelf God, maar degene die een leer verkondigt. De mens Jezus is naar de geest de zoon van de oneindige oorsprong en staat voor de opgave zich te verenigen met de vrede. Dit doet hij door buiten zijn eigen persoonlijkheid te treden en het heilige leven te dienen. Het ware leven speelt zich af in het heden, buiten de tijd. Het tijdelijke leven is materiaal voor het redelijke leven. Het willen

bevredigen van je eigen leven is een dwaling, het werkelijke leven is een leven in liefde.

Op allerlei manieren wijkt Tolstoj af van de leer der Kerk. Een goddelijke openbaring wijst hij af. Het belangrijkste is dat het christendom een leer is die het leven zin geeft. Of Jezus god is, of dat hij voortkomt uit de heilige Geest, is niet belangrijk. De theologische problemen ontstonden juist doordat men 1800 jaar lang allerlei bedenksels - zondeval, triniteit, H. Geest - met elkaar in overeenstemming probeerde te brengen.

Tolstoj wilde in zijn evangelie het leven en de leer van Christus weergeven zonder wonderen, zonder transcendentie. Het is interessant te zien hoe hij met de evangelieteksten omgaat. We kijken in het slothoofdstuk: het verhoor en de kruisdood. Op de vraag van Pilatus: "Zijt gij de zoon van God?" is bij Matteüs het antwoord: "Gij zegt het. Ge zult de Mensenzoon zien zitten aan de rechterhand van de Macht." In de tekst van Tolstoj wordt dit: "Jullie zullen zo dadelijk zien dat de mensenzoon gelijk is aan God." En als Pilatus vraagt hoe het zit met zijn koningsschap - als Koning der Joden - , zien we bij Johannes: "Wie uit de waarheid is, luistert naar mijn stem." En bij Tolstoj: "Ieder die in waarheid leeft, is koning." En in de uitleg vooraf: "Iedereen die in waarheid leeft, is vrij, en daarom koning" - we merken dat de gedachte dat de mens te vervolmaken is en goddelijke trekken kan hebben, dicht bij de Orthodoxie ligt. Daarop volgt het verhaal van de kruisdood zoals wij het kennen; het eindigt met de woorden: "Toen neeg hij het hoofd en gaf de geest." Einde van het evangelie volgens Tolstoj.

'Mijn biecht'

Tolstoj is vooral de schrijver van het willen overtuigen, door de immer dwingende toon van iemand die geen tegenspraak duldt. Veel van zijn zinnen zijn rechthoekig rechtaan, elke pose en dubbelzinnigheid schijnt eruit te zijn verwijderd... De meeste lezers geven zich gauw gewonnen. Denk ook aan de geschiedfilosofische passages die *Oorlog en Vrede* besluiten. Ze klonken allemaal volstrekt aannemelijk, tot enige nuchtere vakhistorici het betoog onderuit haalden. Die dwingende toon treft ons ook in *Mijn biecht*, een geschrift dat aan zijn Evangelie vooraf ging.

In zijn grote romans uit de jaren 1860-1870 (*Oorlog en Vrede*, *Anna Karenina*) was Tolstoj al een moralist. En na een emotionele crisis

(1875) onderwierp hij zichzelf aan een streng onderzoek, wat zijn beslag kreeg in *Mijn biecht*, in de vroege jaren '80 opgeschreven.

Het verhaal is bijna te mooi om waar te zijn – over de man Tolstoj die alle schrijversroem, met haar aanzien, rijkdommen en comfort, verzamelt en de nodige ondeugden begaat, tot hij inziet dat dit alles ijdel is en tot de dood gedoemd. Het was een feit dat de dood een zo levenslustig figuur als Tolstoj een uiterste schrik aanjoeg. De schrijver belandt in een dieptepunt van zijn leven, wordt zoekende, tast de grenzen van de menselijke kennis af en neemt afstand van het rationele weten, waarop de religieuze bekering volgt.

Hierbij stuit hij op de absurditeit van de dogma's en op de wreedheid van mensen die zich christenen noemen. Hij besluit theologie te gaan studeren, en hiermee eindigt het geschrift.

Tolstoj zag een kloof tussen de intellectuelen die veel van theologie wisten maar er zich niet naar gedroegen, en het gewone boerenvolk waar hij een eenheid aannam tussen geloof en leven. Hij bezocht twee jaar de orthodoxe kerkdiensten en onderwierp zich aan de rituelen, om de onbevangenheid van zijn jeugd te hervinden, zich met het gewone volk te verenigen en zo tot waarheid te komen. Maar tenslotte wendde hij zich teleurgesteld van de kerk af.

De kerk als instituut stelde hij verantwoordelijk voor de verwording van het christendom.

Monnik of demon

Tolstoj was een gevierd schrijver, en mateloos populair. De Russische Orthodoxe Kerk had in Tolstoj een groot tegenstander en zat met het geval in haar maag. Was Tolstoj machtiger dan de tsaar? Het geweten van de natie werd hij wel genoemd. “We hebben twee tsaren,” werd wel eens gezegd. De discussie was enorm. In die tijd verschenen tientallen boeken en honderden artikelen, van auteurs binnen en buiten de kerk. Opvallend is dat de meeste reacties van buiten de grote steden kwamen, en dat ze elkaar op allerlei punten tegenspraken. Er waren er die hem zagen als een variant van de orthodoxe monniken. Een anonieme wiskundige daarentegen trok de waarde van de letters van de achternaam van de schrijver af van het totaal dat *Lev Nikolajevitsj* opbracht, en kwam zo op het getal 666.

Johannes van Kronstadt, een vurig aanhanger van de tsaar en lid van de uiterst rechtse Bond

van het Russische Volk (de ‘Zwarte Honderd’), keerde zich tegen de ketter en kwam tot een apocalyptische voorstelling van zaken. Tot in de dagen van de perestrojka werd dit oordeel herhaald. Vanuit het orthodoxe kamp werd hij meestal gedemoniseerd: een onzuivere starets, een valse profeet, of de “brullende leeuw”, op zoek naar zijn prooi om die te verslinden (I Petrus 5, 8). Er werden verschillende pogingen ondernomen om het verloren schaap weer bij de kudde te krijgen.

Hoogwaardigheidsbekleders waarschuwden hem niet te morrelen aan het gebouw dat de kerk vormt. Tolstoj zei dat hij wel wilde geloven in het onbegrijpelijke, maar niet in de leugen. En sinds men zei dat Christus God was, werd alles leugen. In een kritiek op de dogmatische theologie ondernam hij aanvallen op de triniteitsleer, overigens puttend uit fragmentarische kennis. Er werd tegen hem gepreekt. Tijdens de hongersnood van 1892 werd de boeren ontraden brood van hem aan te nemen. Pobedonostsev, de procureur van de H. Synode, probeerde de tsaar ertoe te bewegen Tolstoj in een klooster gevangen te zetten. Was Tolstoj machtiger dan de tsaar?

De ban en het einde

In 1900 viel het besluit de schrijver te excommuniceren, wat later iets werd verzacht. Tolstoj's vrouw Sonja schreef een brief aan bisschop Antonij van Petersburg – deze oordeelde dat Tolstoj zich van de gemeenschap had afgesneden. In 1901 werd een pastorale brief aan de kerkdeuren gehangen en werd hij in de ban gedaan. Wat hij de laatste dertig jaar van zijn leven schreef werd verboden. De grote schrijver, heette het, had zich van de gemeenschap afgesneden. In reactie daarop kwam het in het hele land tot protesten – vóór Tolstoj.

Tenslotte, 82 jaar, moe van alle ophef, niet in de laatste plaats door de familietwisten rondom de auteursrechten, waar hij zelf afstand van had gedaan, verliet hij zijn landgoed, ging op weg naar een tolstojaanse kolonie, vatte onderweg kou en stierf op het stationnetje Astapovo. De Orthodoxe Kerk weigerde hem te begraven, en hij vond zijn laatste rustplaats op zijn landgoed, Jasnaja Poljana.

Dolf Bruinsma

De 'roeping' of

De bekering of roeping van Paulus, op weg naar Damascus (Hnd 9, 3-9; 22,6-11; 26,13, vgl Gal 1, 13-17), onderdeel van de recente grotere vita-icoon door Geert Hüsstege.

‘bekering’ van Paulus

In zijn tweede boek, Handelingen, legt Lucas Paulus de volgende woorden in de mond: “Ik ben een jood, geboren in Tarsus in Cilicië, maar opgegroeid in deze stad. Ik heb als leerling aan de voeten van Gamaliël gezeten en ben strikt volgens de voorschriften van de wet van onze voorouders opgevoed. Ik ben een vurig dienaar van God.” (Hnd 22, 3).

Over de dood van Paulus bestaan alleen maar legendes. Zo zou hij in Rome zijn onthoofd en op het moment van de executie spatte er melk in plaats van bloed op de kleren van de dienstdoende soldaat. Enkele uren later zou Paulus aan Nero zou zijn verschenen met de mededeling dat zijn dagen als keizer waren geteld.

Alle verhalen over een heilige worden ‘vita’ genoemd. Het Latijnse woord ‘vita’ betekent ‘leven’ en een ‘heilige’ is iemand, die in het voetspoor van Christus is getreden. Zo’n levensverhaal wordt ons voorgehouden als een voorbeeld en een bron van inspiratie voor ons eigen persoonlijke geloofsleven. Gedurende het Paulusjaar (28 juni 2008-29 juni 2009) wordt een vita van Paulus op een icoon geschilderd, bestaande uit 15 scènes. De belangrijkste gebeurtenis uit het leven van Paulus is ongetwijfeld de ontmoeting met de verrezen Christus. Lucas vertelt tot drie keer toe dat Paulus onderweg naar Damascus een persoonlijke openbaring van de verrezen Christus heeft ontvangen (Hand 9,4-5; 22,6-8 en 26,13-14). Dat dit ‘tot drie keer toe’ vermeld wordt, wijst er op dat het een heel belangrijke gebeurtenis is. Ook

Paulus zelf heeft meermalen over deze persoonlijke ‘roeping’ geschreven. In zijn brief aan de Galaten schrijft hij: “Ik verzeker u, broeders en zusters, dat het evangelie dat ik u verkondigd heb niet door mensen is bedacht – ik heb het ook niet van een mens ontvangen of geleerd – maar dat Jezus Christus mij is geopenbaard.” (Gal 1, 11-12, NBV)

Het fragment uit de vita-icoon dat hierbij staat afgebeeld, is een weergave van deze roeping van Paulus.

Hij schrikt en is er totaal ondersteboven van. Hij valt op de grond en schrikt zich letterlijk een hoedje: zijn keppeltje valt af. Wat er precies met hem gebeurd is, weten we niet. Was het een visioen, een extase, een sterke innerlijke gewaarwording? Het is in elk geval heel indringend geweest, een ervaring die ook ons kan overkomen, iets dat van binnen met je gebeurt en waardoor je uiteindelijk je gedrag verandert. De ontmoeting van Paulus met de verrezen Christus heeft grote gevolgen voor zijn verdere leven. In een flits ziet hij dat niet de Wet de weg is naar het heil, maar wel het geloof in Jezus Christus.

De roeping van Paulus verloopt in stappen. De basis is een geloofsinzicht dat hem in verwarring brengt en ervoor zorgt dat hij een nieuwe taak of opdracht aanvaardt. Op zichzelf is het niet bijzonder dat iemand een taak op zich neemt. Maar als die opdracht niet van binnenuit komt, is het geen roeping.

Het verhaal achter de icoon nodigt uit na te gaan of zo'n plotselinge ervaring zich ook bij mij heeft voorgedaan. Een overdonderende gebeurtenis die mij in beweging brengt, tot actie dwingt en die mij tot een ander mens maakt: 'Ik laat het oude leven achter me, verkoop alles of deel mijn bezit uit aan de armen...'

Paulus heeft Jezus in zijn heerlijkheid gezien en gehoord. Daarmee heeft hij een uitzonderlijke roeping ontvangen en een uitzonderlijke taak aanvaard. Van een tegenstander van Jezus ontwikkelt hij zich tot een voorvechter van Jezus en beide met dezelfde felheid. Er is bij hem duidelijk sprake van een wending in zijn leven, een ommekeer, een nieuwe roeping.

Het woord 'bekering' heb ik tot nu toe angstvallig vermeden. Het heeft vaak een te smalle betekenis gekregen, namelijk de overgang van de ene godsdienst naar een andere. Het zou kunnen leiden tot de opvatting dat dat met Paulus het geval zou zijn. Niets is minder waar. We weten dat hij 'strikt volgens de voorschriften van de wet' leefde en 'een vurig dienaar van God' was. Ondanks zijn nieuwe roeping bleef hij immers joods denken en spreken en is hij dezelfde God blijven dienen. Hij heeft zijn religieuze overtuiging nooit verlaten, maar heeft wel zijn horizon verbreed.

Sinds de gebeurtenis onderweg naar Damascus richt Paulus zich niet meer alleen tot de joden, het uitverkoren volk, maar gaat hij ook naar mensen met een andere godsdienst, de niet-joden die ook wel 'heidenen' worden genoemd. Om die reden wordt Paulus vaak de 'Apostel van de heidenen' genoemd of de 'Apostel van alle volken'.

Goed beschouwd is zijn 'roeping' dus niets anders dan de ommekeer of 'bekering' tot een betere, waarachtige manier van leven, waartoe Johannes de Doper en Jezus van Nazaret ons hebben oproepen. Zij hebben nieuwe inzichten gebracht in toentertijd wijdverbreide joodse heilsverwachtingen. In die inzichten staat niet meer de bevrijding van Israël uit vreemde overheersing centraal, maar de doorbraak van Gods heerschappij onder alle mensen. Tot dat inzicht worden niet alleen de toehoorders, maar ook wij uitgenodigd ons te 'bekeren'.

Cor Sinnema

Cor Sinnema is diaken, werkzaam in de Petrus- en Paulusparochie te Tilburg

Russische Sofiologie in een Europese context

Impressies van een internationale conferentie

Kijkje in het straatje naar het kloostercomplex van het stadje Zvenigorod bij Moskou. (Foto: J. van Kessel)

Josephien van Kessel waagde zich in Rusland in het debat over Sofia, de goddelijke Wijsheid, tussen theologen en filosofen. De kloof was groot, niet te overbruggen door dialoog noch gebed, hoogstens naar goed Russisch gebruik door de toast op het eind.

Van 1 tot 5 oktober 2008 nam ik deel aan de conferentie 'Russische Sofiologie in een Europese context', die door het *Bijbels Theologisch Instituut St. Andrews* (zie Pokroff 2008 4, pp 10-11; 18-20) georganiseerd werd in Zvenigorod, een stadje op zo'n anderhalf uur met de stoptrein vanuit Moskou, Belorusskij station. Deze conferentie was onderdeel van een serie conferenties die in samenwerking met het *Ostkirchliches Institut* in Regensburg, Duitsland georganiseerd wordt. Voorgaande conferenties hebben geresulteerd in 4 delen in de serie *Russkie Mysliteli* (Russische Denkers) van het *Instituut St. Andrews*. Behalve de directeur van het *Ostkirchliches*

Institut, Professor Dr. Rauch en een toehoorder uit Regensburg, waren er, behalve ikzelf, nog een Duitse en een Canadese deelnemer, alsmede drie Poolse deelnemers en één Oekraïense. Op een totaal van 25 deelnemers was de meerderheid Russisch en uit St. Petersburg en Moskou.

Onoverbrugbare kloof

Belangrijker dan de geografische herkomst van de deelnemers was echter hun vakspecialisatie: er waren theologen, priesters, filosofen, culturologen, filologen en sociologen aanwezig. Vooral tussen de filosofen en de theologen bleek een onoverbrugbare kloof te bestaan over de Russische sofiologie, die niet zozeer met de taal, als wel met totaal verschillend uitgangspunten te maken had. De officiële kerkelijke hiërarchie was niet vertegenwoordigd op de conferentie: de aanwezige priesters *igumen* Veniamin (Novik) en *archimandriet* Pavlov zijn eerder als dissidenten binnen de Orthodoxe Kerk te bestempelen. Zoals *igumen* Veniamin – vrijwel de enige Russische deelnemer die de vertaalslag tussen filosofie en theologie wel kon maken – in zijn voordracht zei: "Sofiologie is een poging tot een theologische fundering van de cultuur". Voor de traditionele Russisch-orthodoxe theologie is de cultuur echter een 'nisjto' of een niets. De balans tussen God en mens en wereld slaat voor de Orthodoxie door naar God. De Kerk wil niet van deze wereld zijn en is principieel afgewend van deze wereld en gericht op de transcendente wereld. De Orthodoxie waardeert de wereld en de cultuur of de menselijke geschiedenis eigenlijk niet als waarde op zichzelf.

Mislukte verbinding

Met hun sofiologie willen zowel Vladimir Solovjov – de vader van de Russische sofiologie – als Sergej Boelgakov een werelderkenkende en zelfs wereldomhelzende en waarderende houding van de orthodoxe christen bewerkstelligen. De wereld heeft een waarde op zichzelf – ook al is die in de gevallen menselijke staat geminimaliseerd tot een bijna niets – in zijn sofianiteit oftewel: in de mate van zijn verbinding met de Wijsheid van God. De Russische sofiologie probeerde juist deze wereldgerichtheid te funderen

binnen het orthodoxe theologische denken. Een primaire soziologische intuïtie is de waarde van de door God geschapen wereld, de waarde van Gods creatie die de mens als hoogtepunt heeft. De Russisch-orthodoxe kerkelijke *bogoslovie* (theologie, red.) richt zich echter uitsluitend op de Openbaring of het Woord van God (Oude en Nieuwe Testament) en de *predanie* of overlevering van de zeven oecumenische concilies. Elke dogmatische ontwikkeling buiten deze bronnen om van de bijbel en de orthodoxe traditie is in principe heretisch. Om de menselijke geschiedenis en de moderne cultuur toch binnen een orthodox theologisch kader te funderen, moest Boelgakov echter wel overgaan tot een verdere ontwikkeling of interpretatie van de kerkelijke dogma's. Hij noemde in zijn boekje *Sophia - The Wisdom of God. An outline of Sophiology* (1937) "de ontwikkeling van de inhoud van het dogma van Chalcedon over de Godmenselijke natuur van Jezus urgent voor de moderne tijd." (*Sophia*, p. 17). Dit dogma van de Godmenselijkheid - oftewel de verbinding van de menselijke en de goddelijke natuur in Christus en in de Kerk - is volgens Boelgakov precies het thema van de soziologie. De Russische soziologie was een poging een lacune binnen de orthodoxe theologie te vullen - een lacune die precies de verhouding van de christen en de Kerk tot de wereld betreft. In die opzet is de soziologie niet geslaagd: juist binnen de orthodoxe theologie wordt soziologie afgewezen als altijd mogelijke heretische ontwikkeling van de christelijke dogma's. Zoals de conferentie bewees, zijn het vooral westerse theologen en politieke en sociale filosofen, alsmede Russische culturologen, die geïnspireerd raken door de Russische soziologie. Vooral door hen is sinds de jaren negentig van de vorige eeuw een stroom heruitgaven en vertalingen van de boeken van de Russische soziologen en van andere religieuze filosofen van de Russische Zilveren Eeuw (1890-1920) op gang gebracht.

Stilzwijgende invloed

De jonge Canadees-Amerikaanse katholieke theoloog Walter Sisto omschreef Boelgakov tijdens de conferentie onomwonden als een van de grootste christelijke theologen aller tijden. En sommige aanwezige Russische academische culturologen gaven aan dat ze via Sofia en de soziologie tot het christendom waren gekomen. Ondanks een openlijke afwijzing van de soziologie door de Russisch-orthodoxe Kerk en door de orthodoxe theologen die op de conferentie vertegenwoordigd waren, is de schrijver dezes

van mening dat de *Grondslagen van een sociale conceptie van de Russisch-orthodoxe Kerk*, die in 2000 gepubliceerd werden op internet, wel degelijk een erkenning van (aspecten van) de soziologie van Vladimir Solovjov en Sergej Boelgakov inhouden. Deze *Grondslagen* vormen een eerste formulering van een sociale doctrine voor de Russisch-orthodoxe Kerk die vergelijkbaar is met het Katholieke *Compendium van de sociale leer van de Kerk*. Soziologie - of de wetenschap van Sofia, de Wijsheid van God - heeft bij uitstek te maken met het overbruggen van schijnbaar onoverbrugbare kloven: de kloof tussen theorie en praktijk, tussen geloof en rede, tussen mens en wereld, en tussen mens en God. Soziologie probeert ook de kloof tussen een filosofisch-seculier vertoog en een religieus-theologisch vertoog te overbruggen en beschouwt zichzelf als religieuze filosofie. De dominante richting binnen de orthodoxe *bogoslovie* verwerpt echter bij voorbaat elk niet theologisch spreken over de Goddelijke wijsheid als speculatie. Hierdoor is er eigenlijk geen dialoog tussen een academisch filosofisch en een orthodox theologisch standpunt mogelijk, laat staan een overbrugging van de kloof.

Slotakkoord

Ook tijdens deze conferentie lukte het niet een gemeenschappelijke taal te vinden over het thema soziologie. De slotconclusie van drie dagen voordrachten en debat onderstreepte deze mislukking: een slotgebed - door ieder in zijn eigen taal uitgesproken - moest een verbondenheid uitdrukken die in de discussies niet gevonden kon worden. Er waren echter ook deelnemers die niet gelovig waren en door deze oplossing eigenlijk buitengesloten werden. Gelukkig konden de deelnemers tijdens de excursie naar een nabijgelegen kerkje (*Spas na gorodke*) en het klooster van de H. Savva elkaar op een informelere en persoonlijkere manier nader komen. Het echte sofianische slotakkoord klonk dan ook pas op het diner na de excursie, toen alle deelnemers volgens goed Russisch gebruik in hun toast een laatste persoonlijke woord spraken dat in al zijn polyfonie toch heel eensluidend klonk.

Josephien van Kessel

Josephien van Kessel doet aan de *Radboud Universiteit Nijmegen* promotieonderzoek over de invloed van Max Weber's seculiere sociologie op de religieuze soziologie van Sergej Boelgakov en is redactielid van *Pokrof*.

Oecumenische problemen in Oekraïne

Het Grieks-katholieke perspectief

Lwiw, Oekraïne: Grieks-katholieke monialen van de Orde der Studieten.
(Foto: F. Hoppenbrouwers)

De Stichting Communicantes hield op 30 oktober jl. een informatiedag over Oost-Europa in het Franciscushuis te 's-Hertogenbosch. Eén van de sprekers was dr. Lesia Kovalenko. Zij sprak over de oecumenische problemen in Oekraïne vanuit het perspectief van de Grieks-katholieke Kerk.

Na haar lezing 's morgens schetste dr. Kovalenko voor haar gehoor 's middags op verzoek in vogelvlucht de geschiedenis van haar kerk. De Grieks-katholieke Kerk van Oekraïne is een Oosterse katholieke kerk, zij viert de Byzantijnse liturgie en de taal van deze liturgie is het Oekraïens. De Grieks-katholieke Kerk ontstond als een kerk, geünieerd met Rome, tijdens de synode van Brest in 1596. De orthodoxe bisschoppen van Oekraïne - dat destijds deel uitmaakte van het koninkrijk Polen - besloten om de relaties met de orthodoxe patriarch van Constantinopel te beëindigen en de Oekraïense Kerk onder het gezag van de bisschop van Rome te plaatsen. Men noemt dit de Unie van Brest. Dit besluit leidde echter tot grote verdeeldheid en uiteindelijk viel de Kerk uiteen in de Oekraïens-katholieke Kerk in het westen van Oekraïne en een Oekraïense Orthodoxe Kerk in het oosten van het land. Hierin speelden politieke factoren een rol. Het oosten van Oekraïne kwam in de 17^e eeuw onder Russische - dus ook Oosters-orthodoxe - invloed, terwijl vanaf de 18^e eeuw in het westen de katholieke Habsburgse dynastie regeerde. De Sovjet-unie liet in 1946 alle geünieerde bisschoppen arreste-

ren. De kerk werd gedwongen verenigd met de Russisch-orthodoxe Kerk. Gelovigen die dit weigerden werden gedwongen om een ondergronds bestaan te leiden.

Recente periode

Na de val van de Sovjet-unie kon de Grieks-katholieke Kerk weer opleven en in 1992 werd de kerkelijke hiërarchie hersteld. Sinds haar opleving in de jaren '90 is het altijd levendig gebleven in de Grieks-katholieke Kerk. De kerk is actief in de Oekraïense samenleving en toont zich zelfbewust. Dat geldt zowel in de relatie met Rome als met de orthodoxe kerken. Het regelmatig verzoek aan de paus om een eigen patriarchaat maakt daar deel van uit. Haar dynamiek en vitaliteit is voelbaar aanwezig. De *Ukrainian Catholic University* (UCU) in L'viv in West-Oekraïne is een levend en bruisend centrum. Conferenties met brandend actuele thema's trekken gerenommeerde gasten uit binnen- en buitenland. De Grieks-katholieke Kerk telt nu ongeveer 4,5 miljoen gelovigen (8 procent van de bevolking). De Orthodoxe Kerk in Oekraïne is verdeeld. Naast de Orthodoxe Kerk in Oekraïne (patriarchaat Moskou) is er de (niet-canonieke) Oekraïense Orthodoxe kerk (patriarchaat Kiev) en de (niet-canonieke) Oekraïense Orthodoxe Autocefale kerk. Ongeveer 52 procent van de bevolking rekent zich tot een van deze kerken. Ook zijn er nog (groeïende) protestantse kerken in Oekraïne, maar zij vormen een kleine minderheid (1 à 2 procent van de bevolking).

Nieuw zelfverstaan

Hoe zien de Grieks-katholieken zichzelf als kerk tussen Oost en West? Hoe ziet deze Kerk zich naast en met de andere kerken in Oekraïne? Volgens dr. Kovalenko tekent zich een nieuw zelfverstaan af. De Grieks-katholieken verwerpen resoluut het model van 'uniatisme' (een kerk die onder jurisdictie van Rome valt), maar streven zelfbewust naar de status van zusterkerk in gemeenschap met Rome. Hun streven naar een eigen patriarchaat is hiervan een gevolg. Maar er is méér ambitie. De Kerk van Kiev, de plaats waar in 988 Wolodymyr de Grote in de Dnjepr is gedoopt, wordt gezien als de moeder van alle christenen in de (Oost-)Slavische wereld. Nu is ze, aldus de Grieks-katholieken, in Oekraïne uiteengevallen in vier denominaties: de Grieks-katholieke Kerk en drie orthodoxe kerken.

Vooraanstaande Grieks-katholieke theologen en bisschoppen zien een grote rol weggelegd voor het eigen (toekomstige) patriarchaat van de Grieks-katholieke Kerk. Hun wens is dat dit gelijke erkenning kan krijgen naast de grote historische patriarchaten Rome, Constantinopel en Moskou. Als met dit patriarchaat grote groepen christenen in Oekraïne verbonden zijn, dan zou Kiev het hart kunnen worden van wereldwijde oecumene. De verplaatsing in 2004 van de zetel van groot-aartsbisschop en kardinaal Husar in 2004 van L'viv naar Kiev staat hier niet los van.

'Pomisnist'

De eenheid die deze theologen en kerkleiders voorstaan, verschilt van de Latijnse (rooms-katholieke) visie, die vooral hiërarchisch is: de paus staat bovenaan, de lokale kerken onder-

Dr Lesia Kovalenko, canoniste (geleerde kerkelijk recht) uit Oekraïne in gesprek met enkele deelnemers aan de informatiedag van Communicantes op 30 oktober over de Grieks-katholieken en de oecumene in Oost-Europa.

aan. Er is een formule die zegt: *sub Petro et cum Petro*. Voor de Grieks-katholieken is *cum Petro* (met Petrus) het model, en niet *sub Petro* (onder Petrus) in canonieke zin. Ze willen duidelijk in gemeenschap met de bisschop van Rome zijn, maar als een zusterkerk met zelfbestuur. Op een soortgelijke manier zijn ze bereid tot zusterlijke gemeenschap met de orthodoxe kerken. Ze accepteren niet wanneer het Romeinse hiërarchische model op hen gedrukt wordt. Voor hen is belangrijk dat ze in gemeenschap zijn met de paus als spiritueel leider van alle christenen. Volgens hen is dat de betekenis van het primaat van de bisschop van Rome.

Pomisnist is volgens dr. Kovalenko een belangrijk begrip in de Grieks-katholieke Kerk. Dit woord betekent letterlijk 'plaatselijke kerk', ofwel de lokale kerk. En dan niet kerk in één stad of één dorp, maar lokale kerk als een verzameling van diocesen onder leiding van een bisschop. De lokale kerk is de universele, katholieke kerk. Het hiërarchische model van de Rooms-katholieke Kerk met bovenaan de paus en al zijn aanspraken en juridische bevoegdheden wordt door hen niet geaccepteerd. Deze Grieks-katholieke overtuiging is ook die van de orthodoxe kerken.

Dit vroegchristelijke model van zusterkerken werd - zeker in het verleden - door Rome als ketters verworpen en het dwong bisschoppen om het model van *uniatisme* te accepteren. Dit punt is nog steeds niet tot een goede oplossing gekomen. Het Instituut voor Canoniek Recht van de universiteit van L'viv doet onderzoek om de beslissingen van de kerk zélf te reconstrueren. Ze geven de documenten van concilies en synoden uit en laten hun kerkgeschiedenis beginnen in 983, terwijl Rome die pas in de 17e eeuw laat beginnen. Er is nog een weg te gaan, zowel in de verhouding met Rome als met de orthodoxe kerken, die - ook al gezien het recente verleden - gecompliceerd is. Volgens dr. Kovalenko doet dit echter niets af aan vitaliteit en nieuwe initiatieven van de Grieks-katholieke Kerk in Oekraïne.

Dolf Langerhuizen

De stichting Communicantes steunt diverse projecten van de Grieks-Katholieke Kerk in Oekraïne en Roemenië. U kunt dit werk steunen met een gift op giro 225 79 12 t.n.v. Stg. Communicantes in Nijmegen o.v.v. projecten Grieks-Katholieke Kerk.

De Roemeense Grieks-katholieken en de oecumene

Dr Dan Ruscu, kerkhistoricus van de Grieks-katholieke Theologische Faculteit te Cluj, Transsylvanië.
(Foto: L. van Leijssen)

Op de informatiedag van Communicantes op 30 oktober stond ook de oecumene in Roemenië centraal. Evenals bij Oekraïne was ook hier het Grieks-katholieke perspectief vertrekpunt. Gast spreker was Dr Dan Ruscu, Grieks-katholiek kerkhistoricus, verbonden aan de Grieks-katholieke faculteit voor godgeleerdheid aan de Babeş-Bolyai-staatsuniversiteit in Cluj (Transsylvanië, Noord-west-Roemenië).

Ruscu plaatste in zijn voordracht de situatie van de Grieks-katholieke Kerk in de bredere kerkelijk-oecumenische context van het land. Na zijn lezing was er gelegenheid tot vragen en later in het programma waren er kleinere gespreksgroepjes, onder andere één met Ruscu. Ik was in het verder verloop van de dag in de gelegenheid nog nader met Ruscu te spreken. Uit het grote geheel hier enkele belangrijke items rond oecumene en de Grieks-katholieke Kerk kort aangestipt.

Samenleving anno nu

Ruscu's lezing besteedde ook ruim aandacht aan de Roemeense maatschappij van nu. Opvallend was hoe in het kleinere groepje de deelnemers met name hierover veel vragen stelden (naast, in iets mindere mate, de oecumenische situatie). Het zegt iets over de aard van de belangstelling aan Nederlandse kant. Twintig jaar na het communisme is er (nog steeds) veel armoede, hoewel de economie de laatste jaren is aangetrokken. Echter, hele bevolkingsgroepen kunnen daarvan

niet profiteren. Veel Roemenen werken om den brode in het buitenland. Dit gaat gepaard met verlies aan vaklui in Roemenië zelf en in het geval van echtparen soms met achterlating van hun kroost. Dit stelt de kerken voor de vraag opvang voor die kinderen te realiseren. Dat soort werk staat erg in de kinderschoenen, waarbij de katholieke kerk, aldus Ruscu, iets meer initiatief aan de dag legt dan de orthodoxe. In alle bescheidenheid overigens, want ook de katholieke kerk in Roemenië is volgens hem "highly clerical", met priesters die weinig oog hebben voor de sociale vragen. Ruscu wijt de politieke en sociale malaise, die met name veel corruptie in de hand werkt, aan een nog onvoldoende gerealiseerde mentaliteitsverandering. Een grote nadruk legt hij hierbij op de nasleep van het communisme. Een gesuggereerd verband waarbij Roemenië in pre-communistische tijden tot de meer oosterse, 'byzantijnse' invloedssfeer zou hebben behoord en daarom minder dan het Latijns-katholieke en protestantse Midden-Europa (westerse tradities) kan bogen op voorafgaande ervaringen van georganiseerd sociaal engagement, wijst hij van de hand.

De Roemeens-orthodoxe Kerk

Volgens de volkstelling van 2002 (zie kader) is een overweldigende meerderheid Roemeens-orthodox. Tijdens het communisme (1944-1989) met zijn atheïstische godsdienstpolitiek mocht de Orthodoxe Kerk weliswaar bestaan, maar werd in feite slechts getolereerd. Van de bisschoppen werd loyaliteit aan het regime geëist. Met de val van het communisme zien we dat de Orthodoxe Kerk haar dominerende positie in de samenleving verkrijgt en uitbouwt. De Orthodoxe Kerk helpt de zwakke Roemeense staat, de staat helpt haar. Daarbij spelen ook nationalistische factoren een rol: 'Roemeens = orthodox!'. Deze Roemeens-orthodoxe positie is doorslaggevend voor de oecumene in het land in het algemeen en voor de Grieks-katholieke Kerk in het bijzonder. Roemenen, zeker de orthodoxen onder hen, staan bekend om hun hoge kerkbezoek. Het is "fashionable", maar Ruscu laat mij een recent Roemeens

artikel zien waar op grond van cijfers wordt beweerd dat dit praktizieren enorm aan het teruglopen is. Ook in Roemenië zet de ontkerkelijking zich – wellicht nog onzichtbaar maar niettemin gestaag – voort, maar de orthodoxe en katholieke kerkleidingen zien het onvoldoende.

De Grieks-katholieken

De Grieks-katholieke Kerk ontstond toen orthodoxe Roemenen, die in het door de katholieke Habsburgers bestuurde Transsylvanië geen burgerrechten hadden, deze alsnog probeerden te verkrijgen door rond 1700 een unie met Rome aan te gaan. Er ontstond een geünieerde kerk, die zoals ik zelf zag in Roemenië overigens verregaand gelatiniseerd is. Bij eerdere ontmoetingen met Ruscu in Roemenië en Nederland benadrukte hij van deze Transsylvaanse Roemeense christenen altijd het eigen karakter, dat historisch gezien volgens hem niet helemaal is terug te voeren op een puur Byzantijns orthodox erfgoed.

Hij wijst steeds op hun eigen traditie ergens tussen oost en west. Na een belangrijke periode van de Grieks-katholieken voor de Tweede Wereldoorlog, ook bij de vorming van Roemenië, werd in 1948 deze kerk door de communisten opgedoekt. Vele geestelijken gingen de illegaliteit of de gevangenis in. Parochies met hun gelovigen werden – meestal gedwongen – “geïntegreerd” in de Orthodoxe Kerk, maar individuele Grieks-katholieken gingen ook ter kerke in de wél toegestane Latijnse ritus. Na 1989 werd de kerk weer erkend, maar van de vroegere 10% op alle Roemeense staatsburgers vóór 1948 bleef ten slotte maar een zeer klein percentage over dat zich Grieks-katholiek noemt (zie kader). Na de ‘heroprichting’ van hun kerk wilden de Grieks-katholieken ook hun kerkgebouwen terug. Deze situatie werpt een fikse slagschaduw over de oecumene.

Oecumene

Na 1989 kwamen oude etnische conflicten weer naar boven in Roemenië, maar ook confessionele spanningen. De Orthodoxie was niet blij met de Grieks-katholieke heroprichting. In de verhouding tussen orthodoxen en Grieks-katholieken is er de religieuze dialoog én het juridische aspect. Wat dat laatste betreft, de Grieks-katholieke eis aan orthodoxen om kerken die ooit Grieks-katholiek waren terug te geven, wordt op allerlei manieren gefrustreerd. Orthodoxe parochianen (vaak zelf of hun voorouders van Grieks-katholieke komaf, vL) hebben geen zin ‘hun’ gebouw aan de Grieks-katholieke Kerk

Roemenië – Statistieken

Historisch

Inwoners, volkstelling 1948: 15,8 miljoen
Grieks-katholieken 1948: 1,5 miljoen (= bijna 10%)

Actueel – Volkstelling 2002

Inwoners: 21.698.181
Etnische Roemenen: 89,5 %
Roemeens-orthodoxen: 86,7 %
Rooms-katholieken (Latijnen): 4,7 %
Grieks-katholieken volkstelling '02: 191.556 (= 0,9 %)
Grieks-katholieken eind 2003 volgens
Annuario Pontificio: 737.900

NB Bovengenoemde cijfers zijn dezelfde als die Ruscu tijdens zijn lezing in afgeronde vorm gaf.

‘terug’ te geven. Soms worden gerechtelijke beslissingen keihard tegengewerkt (o.a. kerken slopen of andere voldongen feiten scheppen). Ruscu legt uit dat volgens orthodox kerkelijk recht het kerkgebouw eigendom van de lokale parochiegemeenschap zou zijn, terwijl volgens katholiek canoniek recht de eigendom aan het overkoepelende kerkgenootschap toekomt.

Deze botsende visies vertragen een oplossing. Tijdens de discussie wordt opgemerkt dat de door het patriarchaat Moskou geëiste teruggave van Russisch-orthodoxe parochies in Frankrijk die nu via een eigen aartsbisdom onder Constantinopel ressorteren, aantoonde dat de Orthodoxe traditie in dezen niet eenduidig is. Ruscu legt uit dat voor gewone Roemeense gelovigen de band met hun plaatstelijke parochiekerk altijd het belangrijkste is geweest, of die nu orthodox of Grieks-katholiek is. De vraag wordt gesteld of dit dan niet als een gewoonrecht is te beschouwen, wat de orthodoxe positie in Roemenië in het gelijk zou stellen.

Onlangs was er ook het ‘schandaal’ van een orthodoxe bisschop die bij Grieks-katholieken ter communie ging. Het kwam in de Synode aan de orde. Deze kondigde een zeer strikte beleidslijn af: voortaan zijn voor orthodoxen *alle* gezamenlijke vieringen met niet-orthodoxen verboden. Rondom deze zaak verbaasde het katholieken, aldus Ruscu, om zich bij monde van zelfs gerenommeerde orthodoxe theologen als ‘kettters’ geafficheerd te moeten zien.

Oecumene is in Roemenië een heikel onderwerp en werkt traag. Toch ziet Ruscu ook perspectieven, met name in academische kringen, zijn eigen omgeving. De Babeş-Bolyai-universiteit

van Cluj kent vier theologische faculteiten: naast een Hongaarse gereformeerde en een dito rooms-katholieke faculteit zijn er twee Roemeenstalige faculteiten: de Orthodoxe en de reeds genoemde Grieks-katholieke, waaraan Ruscu zelf is verbonden. Ondanks bestaande summere contacten leefde men aan die éne universiteit toch vooral langs elkaar heen. Maar

Ruscu ziet verandering. Jongeren dienen zich aan als nieuwe theologen, niet behept met de last van het verleden. Hij voorziet theologische samenwerking. In het kerkelijk (en etnisch) zeer verdeelde Noord-west-Roemenië een nieuwe goede stap naar meer oecumene, ook tussen Roemeens-orthodoxen en Grieks-katholieken.

Leo van Leijsen

Patriarch Aleksij II (1929-2008)

De op 5 december 2008 overleden patriarch Aleksij II zal de Russische geschiedenis ingaan als de meest krachtige leider van de Russische Orthodoxe Kerk in de laatste 300 jaar. En dat niet omdat er tussen 1700 en 1917 geen patriarchen waren en tussen 1917 en 1990 de vier patriarchen hun functie niet of nauwelijks konden uitoefenen, maar omdat hij als eerste van de staat onafhankelijke patriarch de kerk als instituut daadwerkelijk heeft hersteld. Onafhankelijk van, maar wel in samenwerking met de staat, die zelf ook geïnteresseerd was in een levendige nationale kerk.

Onmiddellijk na zijn verkiezing als patriarch in 1990 ging de voormalige metropolietaal van 'Leningrad en Novgorod' voortvarend te werk. Het eerste probleem was de relatie met Oekraïne, waar zich een sterk streven naar kerkelijke autonomie ontwikkelde. Aleksij ging naar Kiev om zelfstandigheid te verlenen aan wat nu ging heten de Oekraïense Orthodoxe Kerk. Daarmee was het gevaar van een totale afscheiding van Moskou afgewend, maar later heeft toch een deel van de OeOK zich eenzijdig autokefaal verklaard. De 'Oekraïense kwestie' is het grootste onopgeloste probleem van patriarch Aleksij geweest, dat ook tot gespannen verhouding met de patriarch van Constantinopel heeft geleid.

In eigen land is Aleksij echter succesvol geweest als wederopbouwer van de kerk: onder zijn bewind zijn duizenden kerkgebouwen verzezen en een vierhonderd kloosters heropgericht. Ook zijn er 80 seminaries bij gekomen en enkele theologie-opleidingen voor leken opgericht. Dat laatste was een novum in Rusland. Thans floreert de Orthodoxe Theologische Tichon Universiteit in Moskou met ruim 4000 studenten. Het meest spectaculaire symbool van de kerkenbouw is de wederopbouw van de Christus Verlosser-kathedraal in het centrum van Moskou, die in 2000 werd voltooid. Daarmee heeft Moskou, zoals alle Europese hoofdsteden, weer een kathedraal voor grote religieuze plechtigheden. Patriarch Aleksij heeft zich ook actief bekommerd om het pastorale herstel van de kerk in het uitgebreide land: hij heeft 120 reizen naar 81 bisdommen gemaakt, waarvan vele onder zijn leiding werden opgericht. Hij heeft vijf nationale bisschoppenconcilies (archieerjeskie sobory) geleid, waarvan de belangrijkste was in het jaar 2000. Toen gaf de Russische kerk voor het eerst in de moderne tijd een oecumenisch document uit en formu-

Op deze foto van het Russisch Ministerie van Binnenlandse Zaken ontvangt patriarch Alexij uit handen van generaal Rashid Nurgaliev, minister van Binnenlandse Zaken, een partij iconen terug die eerder door criminelen was gestolen.

leerde zij een sociale leer. Vooral dat laatste was een teken dat de kerk zich niet meer terugtrekt binnen de kerkmuren. Op dat concilie werd ook tsaar Nicolaas II heilig verklaard, wat een zeer omstreden beslissing was. Het toont de ideologische kant van de kerk, die zich soms meer opwerpt als hoeder van de nationale identiteit dan als (deel van een) universele, transnationale geloofsgemeenschap.

Oecumene is de zwakke kant van de patriarch geweest, maar Aleksij heeft er voor gezorgd dat de ROK niet uit de Wereldraad van kerken is gestapt. Met de Romeinse Katholieke Kerk is het echter nooit goed gekomen, en de patriarch heeft permanent geweigerd de paus te ontmoeten. Aan het begin van zijn patriarchaat heeft Aleksij echter één opmerkelijke interreligieuze daad verricht: in een toespraak tot rabbijnen in New York in november 1991 heeft hij gezegd dat "uw profeten onze profeten zijn". Dat was een moedige daad van een orthodoxe leider. Echter de kritiek in eigen land van antisemitische kerkelijke zijde was zo heftig, dat de rede niet gepubliceerd werd in de kerkelijke pers en patriarch Aleksij nooit meer een gelijkwaardige daad heeft gesteld. Bij alle erkenning van zijn verdiensten voor de Russische kerk moet dus ook geconstateerd worden dat patriarch Aleksij er niet in is geslaagd de eigen kerk uit haar nationaal-ideologische geboorneerdheid te halen, en het ideaal van een christelijke wereldkerk voorop te stellen.

Wil van den Bercken

■ **TIMQAT IN ETHIOPIË**

In Ethiopië heeft op dinsdag 19 januari jl. orthodox patriarch Paulos tijdens het feest van Timqat (Epifanie – Feest van Jezus' Doop, volgens de oude kalender gevierd) wederom de traditionele plechtige Waterwijding verricht. "Wij vragen U, o Heer, dat – op grond van Uw barmhartigheid, niet vanwege onze werken – de heilige Geest over dit water moge waaien." In heel Ethiopië, maar ook in Eritrea dat dezelfde oosterse traditie heeft, werd door Orthodoxen én geünieerden dit belangrijke feest uitbundig gevierd (zie coverfoto's, stammend uit 2002).

■ **GEWELD IN EGYPT E NEEMT TOE, OOK DOOR CHRISTENEN**

In Egypte neemt het geweld tussen bevolkingsgroepen toe. Ook christenen maken zich maken zich hieraan schuldig. Christelijke intellectuelen zoals dr. Samir Marcos maken zich zorgen dat dergelijke incidenten anti-christelijk geweld uitlokken. Emoties die de aanleiding vormen voor geweld tussen moslims en christenen, nemen steeds meer toe. Regelmatig worden in kerken demonstraties gehouden waarbij christenen anti-islamitische leuzen schreeuwen. In Egypte trekken demonstraties vaak mensen uit lagere sociale klassen aan, die hun onvrede willen uiten over de overheid. (Bron: ikonrtv.nl)

■ **GELOVIGEN SLAAGS IN H. GRAFKERK**

Grieks-orthodoxe en Armeens-apostolische geestelijken hebben elkaar zondag 9 november jl. in de Heilig Grafkerk in Jeruzalem bestookt met kandelaars. De Israëliëse politie werd ingeschakeld om aan de schermutselingen een einde te maken. Verscheidene geestelijken liepen een blauw oog, kneuzingen en snijwonden op. De kerk, die is

gebouwd op de plek waar Jezus Christus in de eerste eeuw van onze jaartelling zou zijn begraven, wordt beheerd door de Grieks-orthodoxe, Rooms-katholieke en Armeens-apostolische Kerken. De relaties tussen die drie kerken waren in de H. Grafkerk in het verleden echter zo slecht dat de sleutels van het gebouw al eeuwen zijn toevertrouwd aan twee Palestijnse moslimfamilies. De verhoudingen zijn door de oecumene zeker aanzienlijk verbeterd, maar in de schaduw van de geschiedenis kunnen op zo'n brisante plek als de H. Grafkerk de emoties over ieders rechten hoog opslaan. (Bron: kerknieuws.nl)

■ **AANDACHT GEVRAAGD VOOR CHRISTENVERVOLGING**

Wereldwijd worden 250 miljoen christenen vervolgd vanwege hun geloof, maar in het westen krijgt dat amper aandacht. Dat beweren Kerk in Nood/Oostpriesterhulp, de Internationale Vereniging voor de Mensenrechten en Pro Oriente, die samen een platform oprichten voor solidariteit met vervolgte christenen. Volgens Johann Marte, voorzitter van Pro Oriente, nam de vervolging van christenen fel toe sinds de aanslagen van 11 september 2001. "In enkele landen herinnert de toestand aan de donkerste bladzijden van de christenvervolging ten tijde van de Romeinen. Godsdienstvrijheid is een hoeksteen van de mensenrechten. Daarover kan niet onderhandeld worden." In de 'top tien' van de christenvervolging prijken Noord-Korea, Saudi-Arabië, Iran, Afghanistan en Jemen. Vooral in communistische en islamitische landen blijken christenen niet veilig. Evangelisch predikant Kurt Iglor: "In landen waar moslims de meerderheid vormen is de doodstraf voor geloofsafval geen uitzondering. De vervolging van christenen aanklagen is niet politiek correct,

maar dat belet niet dat die christenen soms op gruwelijke wijze worden omgebracht. De genocide van de Armeense christelijke minderheid is tot op vandaag niet erkend. Turkije wil lid worden van de Europese Unie, maar godsdienstvrijheid is er vrijwel onbestaand." De visie van Iglor is overigens niet zonder tegenspraak. Veel – ook christelijke – Turkijekenners hebben op (volgens hen goede) gronden een positievere visie op de hedendaagse complexe situatie van religie in Turkije. Ook landen die niet communistisch zijn of een islamitische meerderheid kennen, hebben problemen. Kerk in Nood bijvoorbeeld klaagt zich over de levensomstandigheden van christenen in India. In de deelstaat Orissa sloegen in het afgelopen jaar 50.000 christenen op de vlucht voor hindoeterreur. (Bron: Kerkniet.nl)

Oecumene en evangelisatie in Oekraïne

Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, 's-Hertogenbosch, woensdag 11 februari 2009, 14.00 – 17.00 uur

Bijeenkomst met Dr. Antoine Arjakovsky, historicus en directeur van het Instituut voor Oecumenische Studies van de Oekraïense Katholieke Universiteit in Lviv. Arjakovsky is orthodox en geboren in Frankrijk. Zijn instituut wil de oecumene in Oekraïne bevorderen. Er zullen twee korte films (elk 20 minuten) vertoond worden: over het Instituut voor Oecumenische Studies resp. over de visie van de Kerk in Oekraïne op evangelisatie, beide ingeleid door Arjakovsky. Aanmelden: secretariaat@oecumene.nl of 073-6136471. Deelname: €7.

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

Katholieke Oosterse Liturgievieringen februari - maart 2009

Amsterdam
Occofoffe, Nieuwe
Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk,
Kruisbroederhof 4

Maastricht
Kapel Zorgcentrum Amby
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)
Dobbelmannweg 3,
tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk
(Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam
Kerk van de Missionarissen van
het H. Hart, Karel
Doormanstraat 337

Tilburg
Kapel verzorgingscentrum
St. Jozefzorg,
Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West,
ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam:** (Byzantijnse Gemeenschap)
Zondag 8 februari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Alle diensten van de Byzantijnse Gemeenschappen (BG) in het land zijn onder voorbehoud. Voor verdere informatie: www.pokrof.nl of het desbetreffende secretariaat.

■ **Delft:** (BG)
Zondag 8 februari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 8 maart, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Eindhoven:** (BG)
Zondag 1 februari, 11 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 1 maart, 11 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Gravenhage:** (BG)
Zaterdag 14 februari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 21 februari, 19 u: Vespers.
Zondag 22 februari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 14 maart, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 22 maart, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Woensdag 25 maart, Maria Boodschap, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Haarlem:** (BG)
Zaterdag 7 maart, 19.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Hengelo (Ov.):** (BG)
Zondag 8 maart, 11 u: Goddelijke Liturgie in
Raphaël-Exoduskerk, Joseph Haydnlaan 70.

■ **'s-Hertogenbosch:** (Johannes van
Damascusgemeenschap)
Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms bij afwezigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke Liturgie.
Bijzondere diensten:

Zondag 1 februari, Zondag van de Tollenaar en de Farizeeër, 10.15 u: Goddelijke Liturgie of Mettendienst. Begin van de Voorvasten - *het Triodion* - naar het komende paasfeest toe
Zondag 8 februari, Zondag van de Verloren Zoon, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 15 februari, Zondag van het afscheid van Vlees, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 22 februari, Zondag van het afscheid van Zuivel - Vergevingszondag, 10.15 u: Goddelijke Liturgie, gevolgd door de Vergevingsdienst. (Maandag 23 februari begint de Veertigdagentijd.)
In de Veertigdagentijd: op de woensdagen 25 februari, 4, 11, 18 maart en 1 april, 19 u: Goddelijke Liturgie van de Voorafgewijde Gaven. NB Op 25 maart Goddelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus vanwege Maria Boodschap.

Zondag 1 maart, Eerste Zondag van de Veertigdagentijd, Overwinning van de Orthodoxie door de Verering van de Iconen, 10.15 u: Goddelijke Liturgie van Basilius de Grote met Icoonwijding (voorafgaand aan de Liturgie) en processie met iconen.
Zondag 8 maart, Tweede Zondag van de Veertigdagentijd, Gedachtenis van H. Gregorius Palamas, 10.15 u: Goddelijke Liturgie van Basilius de Grote.
Zondag 15 maart, Derde Zondag van de Veertigdagentijd, Verering van het H. en Levenschenkend Kruis, 10.15 u: Goddelijke Liturgie van Basilius de Grote
Zondag 22 maart, Vierde Zondag van de Veertigdagentijd, Gedachtenis van de heilige

monnik Johannes Climacus, 10.15 u: Goddelijke Liturgie van Basilius de Grote
Woensdag 25 maart, Maria Boodschap, 19 u: Goddelijke Liturgie van Johannes Chrysostomus.
Zondag 29 maart, Vijfde Zondag van de Veertigdagentijd, Gedachtenis van de heilige moeder Maria van Egypte, 10.15 u: Goddelijke Liturgie van Basilius de Grote.
Voor verdere inlichtingen Mw Wem Timmermans, tel 06-53622939 of Myryam Corsten 073-6890148.

■ **Maastricht:** (BG)
Zondag 15 februari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 15 maart, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (BG)
Zaterdag 21 februari, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 21 maart, 19 u: Goddelijke Liturgie. Kerkfeest.

■ **Nijmegen:** (Nijmeegs Byzantijns Koor)
Zaterdag 14 februari, Derde Zondag van de Voorvasten, 19 u: Goddelijke Liturgie en iconenwijding.
Zaterdag 14 maart, Derde Zondag van de Vasten, 19 u: Goddelijke Liturgie van Basilius, Kruisverering.
Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns Koor: <http://www.hetnbnk.nl/>

■ **Roosendaal:** (BG)
Zondag 29 maart, 14 u: Goddelijke Liturgie in O. L. Vrouweparochie, Kade 23.

■ **Rotterdam:** (BG)
Zondag 1 februari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 1 maart, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Schalkwijk:** (Utrechts Byzantijns Koor)
Zondag 15 februari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie, in parochie H. Michaël, Jhr Ramweg 19 3998 JP.

■ **Tilburg:** (Tilburgs Byzantijns Koor)
Zondag 8 februari, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 8 maart, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Voor meer informatie TBK: www.tilburgsbyzantijnskoor.nl.

■ **Utrecht:** (BG)
Zondag 15 februari, Derde Zondag van de Voorvasten, 10.30 u: Goddelijke Liturgie van Basilius, gedachtenis van alle overledenen van de gemeenschap.
Vrijdag 27 februari, 15 u: Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.
Zondag 15 maart, 10.30 u: Goddelijke Liturgie van Basilius.

■ **Vreeswijk:** (UBK)
Zondag 22 maart, 9.30 u: Goddelijke Liturgie, in parochie H.Barbara, Koniginenlaan 1, 3433 CT.

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Plechtige waterwijding in Addis Abeba door de Ethiopische patriarch Paulos op het feest van Jezus' Doop (Timqat, 19 januari 2002). Achterzijde: Tijden van plechtigheid hebben de vele geestelijken zich verzameld rondom het speciaal daartoe aangelegde waterbassin net buiten de Ethiopische hoofdstad. (Foto's: L. van Leijzen)